

можуть бути тотожними тим, що виконуються окремими співучасниками при вчиненні конкретного злочину і регламентуються інститутом співучасті у злочині. Разом з тим, при всій їх подібності за своєю природою вони суттєво відрізняються від функцій співучасників злочину. Функціонування організованого злочинного угруповання як стійкого злочинного об'єднання породжує особливу форму участі у спільній діяльності, зумовлену членством в угрупованні і разом з тим – особливу, якісно відмінну від співучасті у злочині форму взаємодії між учасниками та особливий тип зв'язку між їх діяльностями, коли діяльність кожного окремого учасника перетворюється у складову спільної діяльності, її окрему операцію, втрачаючи свою самостійність. Тому діяльність будь-якого члена угруповання, виконання ним будь-яких функцій повинні оцінюватися лише у контексті спільної злочинної діяльності, здійснюваної у межах функціонування організованого злочинного угруповання.

Подальше дослідження феномену членства в організованому злочинному угрупованні передбачає подальше описання та систематизації діянь, що становлять найбільш типові прояви членства в угрупованні, визначення їх реальної суспільної небезпеки, обґрунтування форм відображення вказаних діянь у кримінальному законодавстві, встановлення основ кримінальної відповідальності за їх вчинення, здійснення ряду інших важливих завдань, виконання яких є необхідним у сенсі

створення теоретичних та правових засад протидії організованій злочинності.

1. Алексеев В. Понятие организованной группы // Социалистическая законность. – 1989. – №11. – С.25-26. 2. Алексеев В. Групповая спекуляция // Социалистическая законность. – 1990. – №8. – С. 35-36. 3. Гаухман Л. Д., Максимов С.В. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации): Комментарий. – М.: ЮриИнфор, 1997. – 27 с. 4. Гришаев П.И., Кригер Г.А. Соучастие по советскому уголовному праву. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1959. – 256 с. 5. Гуророва Н.О. Кримінальна відповідальність за створення не передбаченого законодавством воєнізованих формувань чи груп // Вісник Запорізького державного університету (юридичні науки). – 2001. – №1. – С.95 – 103. 6. Іваненко І.В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження: Дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2003. – 248 с. 7. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. – Х.: ТОВ "Одісеї", 2004. – 1152 с. 8. Курс советского уголовного права (Часть Общая). Т.1. Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1968. – 647 с. 9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с. 10. Организованная преступность / Под ред. А.И.Долговой, С.В.Дьякова. – М.: Юрид.лит., 1989. – 352 с. 11. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 08 / Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. – 19 с. 12. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В.2 т. Т.1. – М.: Наука, 1994. – 380 с. 13. Чорний Р.Л. Бандитизм за кримінальним правом України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.08. / Національна академія Служби безпеки України – Київ, 2005. – 27 с.

Надійшла до редколегії 18.10.10

Н. Ахтирська, канд. юрид. наук, доц.

УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ЖОРСТОКОГО ПОВЕДІННЯ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

З метою дотримання механізму забезпечення прав людини Україна має створити систему боротьбу з катуваннями.

Ключові слова: катування, права людини, доступ до адвоката, незалежне медичне обстеження, законність доказів.

С целью соблюдения механизма обеспечения прав человека Украина обязана создать систему борьбы с пытками.

Ключевые слова: пытки, права человека, доступ к адвокату, независимое медицинское обследование, законность доказательств.

Ukraine has to create a system of fight with tortures for maintenance of device of the human rights.

Key words: torture, human rights, access to advocate, independent medical survey, legality of proof.

Право на свободу від катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, ставлення або покарання є імперативною нормою міжнародного права. Однак, Європейський суд з прав людини фіксує у своїх рішеннях порушення цієї вимоги та вказує державам на обов'язок проведення ефективного розслідування за фактами скарг на жорстоке поведіння [1, 3]. Для України ця проблема є досить актуальною, про що свідчать рішення Європейського суду проти України та практика національних судів. Так, у 2009 році судами України за ст. 127 КК України "Катування" було засуджено 44 особи, винесено 1986 окремих ухвал про порушення законності під час проведення досудового слідства та розглянуто 11 636 скарг на порушення кримінальної справи, з яких 3 411 задоволені [2]. З метою усунення виявлених та латентних явищ порушення прав людини на стадії досудового слідства доцільним є створення механізму ефективного розслідування таких фактів відповідно до європейських стандартів.

Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання від 10 грудня 1984 року була підписана від імені Уряду Української РСР 27 лютого 1986 року та ратифікована Президентом Верховної Ради Української РСР 26 січня 1987 року [3]. Ратифікація Конвенції передбачає розроблення та введення в дію національного механізму реалізації її положень.

Відповідно до ст. 2 Конвенції, кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією. Це положення також закріплено в ст. 3 Конституції України: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави" [4].

Термін "катування" означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюється державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

З метою контролю за дотримання режиму абсолютної заборони катувань та нелюдського поводження у Кримінальному кодексі України, прийнятому 4 квітня 2001 року, відповідно до європейських стандартів передбачена кримінальна відповідальність за катування. За дев'ять років до цієї статті тричі вносились зміни, корегувалися визначення катування та кримінально-правові санкції. Стаття 127 КК України "Катування" на початку містила наступне: "1. Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання, шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років" [5].

Законом України від 12 січня 2005 року ст. 127 КК України була викладена в такій редакції:

"1. Катування, тобто умисне заподіяння фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, в тому числі отримати від нього або іншої особи інформацію, свідчення або визнання, покарати за його дії, які він скоїв або у скоєнні яких підозрюється, або залякування його або інших осіб, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівниками правоохоронних органів, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, якщо вони призвели до загибелі людини, – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі [6].

Законом України від 15 квітня 2008 року структура статті та її зміст були суттєво змінені: "1. Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або від іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб, – карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років позбавлення волі [7].

Законом України від 5 листопада 2009 року частина друга статті 127 КК України викладена в такій редакції: "Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років" [8].

Очевидними є певні коливання в термінах покарання за вчинення злочину спеціальним суб'єктом – представником правоохоронного органу. Так, у редакції закону 2005 року передбачалось покарання у вигляді

збавлення волі від 10 до 15 років, а у випадку загибелі потерпілого – довічне позбавлення волі. Незважаючи на збільшення скарг до національних судів на неправомірні дії органів досудового слідства та до Європейського суду з прав людини, що не свідчить про покращення ситуації в Україні щодо режиму заборони катувань та нелюдського поводження, у редакції закону 2005 року покарання передбачене у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Аналіз судової практики свідчить про те, що дії співробітників правоохоронних органів за вчинення катування та інших дій, пов'язаних з нелюдським поведінням, кваліфікуються за різними статтями кримінального кодексу, що, на нашу думку, обумовлюється неоднозначним трактуванням конвенційних норм.

Так, аналіз інших норм Кримінального кодексу України дає підстави стверджувати, що ознаки катування також містяться і в інших статтях цього кодексу, що ускладнює практику їх однакового застосування. Наприклад, стаття 373 КК України "Примушування давати показання" передбачає відповідальність у виді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання або досудове слідство. Якщо ті самі дії, поєднані із застосуванням насильства або із знущанням над особою, – караються позбавленням волі від трьох до восьми років.

Під примушуванням у ч.1 ст. 373 КК України розуміють психічний вплив на особу, яку допитують, з метою отримати потрібні для особи, яка проводить допит, показання. Обов'язковою ознакою є спосіб – незаконні дії (шантаж, обман, гіпноз, незаконне обмеження прав).

Під насильством у цій статті розуміють фізичний вплив на особу, яку допитують, що завдало їй фізично-го болю або спричинило тілесні ушкодження. Умисне заподіяння смерті або тяжких тілесних ушкоджень потерпілому кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України "Умисне вбивство" або 121 "Умисне тяжке тілесне ушкодження".

Прикладами знущання, передбаченого ч. 2 ст. 373, можуть бути багатогодинні допити, позбавлення їжі або води, вплив шумом або світлом, насміхання над фізичними вадами потерпілого, образа його релігійних або національних почуттів тощо.

Якщо насильницькі дії з метою примусити дати показання вчинюють відповідні службові особи не при допиті (а, скажімо, під час проведення іншої слідчої дії), – то за статтями 365 "Перевищення влади або службових повноважень" або за ст. 424 "Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень".

Стаття 372 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Те саме діяння поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією, карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Під штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією розуміють підроблення документів, що є доказами в кримінальній справі, підміну або знищення речових доказів тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття "катування" не є чітко визначеним у законодавстві України; ознаки катування містяться в різних статтях кримі-

нального кодексу що призводить до неоднакової практики його застосування.

Відповідно до Плану дій Ради Європи для України на 2008-2011 роки передбачено, що Європейський Комітет із запобігання катувань (КЗК) у своїх звітах указав на наявність серйозної проблеми – жорстокого поводження з особами, затриманими працівниками органами внутрішніх справ. На цю же проблему вказував і Комісар з прав людини РЄ, Комітет з ООН проти катувань та інші міжнародні організації. Ситуацію ускладнює відсутність ефективної системи розслідування скарг на жорстоке поводження. З огляду на це доконечно треба докласти цілеспрямованих зусиль для боротьби з жорстоким поводженням та безкарністю винних у ньому в Україні й налагодити механізми й процедури ефективного розслідування таких скарг відповідно до стандартів КЗК, практики ЄСПЛ та інших міжнародних документів [9].

Аналіз чинних нормативних актів, якими регулюється порядок тримання осіб у ізоляторах тимчасового тримання свідчить про певну невідповідність встановленим вимогам. Так, зокрема, в Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання Служби безпеки України від 26.07.2008 року міститься вказівка на те, що освітлення камер здійснюється з настанням темряви і до світанку (п. 2.4). [10] На неприпустимість такого впливу світлом неодноразово вказував у своїх рішеннях європейський суд з прав людини.

За змістом Інструкції визнається можливість відсутності у камери туалету. Так, у п. 2.6. закріплено наступне: "Виведення затриманих і взятих під варту осіб з камер здійснюється: у кабінети для проведення слідчих дій; у кімнати для побачень; у двір для прогулянок; у лазню; до медичного працівника; у туалет (за відсутності в камерах санвузлів); при конвоюванні, звільненні, евакуації та в інших необхідних випадках (при переміщенні в іншу камеру для проведення повного обшуку, для прибирання приміщення тощо).

Але у нічний час, тобто з 22.00 до 06.00 не передбачається виведення затриманих з камер у разі фізіологічної потреби. Це є можливим лише у разі ускладнення обстановки і якщо життю і здоров'ю утримуваних осіб загрожує небезпека; звільнення після скасування рішення про затримання чи взяття під варту; припинення протиправних дій серед утримуваних або їх підготовки до втечі; надання невідкладної медичної допомоги. Такий підхід визнається таким, що порушує права людини та відноситься до категорії нелюдського поводження.

В рамках реформування кримінальної юстиції в Україні доцільно удосконалити механізм розслідування фактів жорстокого поводження, керуючись принципами застосування європейських стандартів [11].

Першим принципом ефективного розслідування фактів жорстокого поводження є абсолютна заборона жорстокого поводження. Застосування катувань або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання є абсолютно забороненим за всіх обставин. Жодні відступи від цієї заборони не допускаються. Навіть за найскладніших обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, Конвенція в абсолютній формі забороняє катування та нелюдське поводження. Без позитивного обов'язку розслідування заяв про жорстоке поводження або його інших ознак ця заборона буде сприйматися як теоретична й ілюзорна, що дозволить державним органам влади та їхнім уповноваженим особам діяти безкарно.

Обов'язок проведення розслідування вимагає створення послідовної системи заходів, здатних гарантува-

ти адекватне реагування на достовірні повідомлення про катування та інші форми жорстокого поводження.

Другим принципом є сприяння перспективам ефективного розслідування і доступу до засобів розслідування. Державі належить забезпечувати існування чіткої системи механізмів і процедур, через яку можуть надходити повідомлення про підозри, ознаки і докази жорстокого поводження. Ця система має бути доступною для всіх осіб, включаючи осіб, що утримуються під вартою, на рівних засадах, оскільки потерпілим важко обґрунтувати свої заяви про катування під час перебування під вартою, якщо вони були ізольовані від суспільства, не мали доступу до лікарів, адвокатів, родичів або друзів, які б могли надати їм підтримку та зібрати необхідні докази.

Особливу важливість у цій вимозі мають три складові: право відповідної особи на те, щоб факт її затримання був повідомлений третій стороні за вибором цієї особи (члену сім'ї, другу, адвокату), право на доступ до адвоката і право вимагати проведення медичного обстеження лікарем за вибором самої особи (додатково до медичного обстеження, що проводиться лікарем, викликаним органами поліції). Ключову роль в ефективному розслідуванні за заявами про жорстоке поводження часто відіграють дані судово-медичної експертизи. Їхня важливість неодноразово підкреслювалася Європейським судом з прав людини. Незабезпечення своєчасно отриманих даних судової експертизи було одним з важливих чинників неефективності розслідування скарг на жорстоке поводження.

Велике значення для формування доказової бази є ретельне ведення дос'є тримання особи під вартою. Відсутність записів про перебування особи під вартою із зазначенням таких аспектів як дата, час та місце затримання, прізвище затриманого, а також причини затримання і прізвище особи, яка його здійснила, має розглядатися як факт несумісний із самою ціллю Конвенції.

Третій принцип полягає у тому, що обов'язок ініціювати розслідування виникає, коли компетентні органи одержують правдоподібну заяву або інші достатньо чіткі вказівки на те, що міг мати місце серйозний факт жорстокого поводження. За таких обставин розслідування має бути проведене навіть за відсутності офіційної скарги і вчасно.

Четвертим принципом є незалежність та неупередженість, що передбачає проведення розслідування особами, які є незалежними та непричетними до події злочину. Хоча, як свідчить практика, інколи розслідування здійснюють слідчі, які є у підпорядкуванні осіб, причетних до катування, або виступають свідками цих подій.

П'ятий принцип проголошує обов'язкову компетентність та невідкладність проведення розслідування катувань. Як свідчить практика, інколи така перевірка повідомлень починається через декілька місяців після надходження заяви, що унеможливорює всебічну, об'єктивну та повну фіксацію доказової інформації під час проведення огляду місця події. Ефективне розслідування передбачає обов'язкову активну участь у ньому потерпілого та контроль громадськості.

Заслуговує на увагу міжнародний досвід правового врегулювання унеможливлення катування та мінімізації незаконного впливу правоохоронних органів на затриманих осіб з метою визнання вини. Так, за законодавством США, затримана особа має предстати перед судом (слідчим суддею) для вирішення питання про законність її затримання та доцільність обрання запобіжного заходу у продовж 24 годин. До того ж цей термін не є абсолютним, він тлумачиться як максимально допустимий. На практиці це означає, що затримана особа

має предстати перед судом в найкоротший строк. Законодавча обмеженість часу перебування особи під контролем поліції унеможливує здійснення фізичного та психологічного тиску [12].

Очевидним фактом є потреба удосконалення методики розслідування фактів жорстокого поводження з особами на стадії досудового слідства, що вимагає внесення відповідних змін до Кримінально-процесуального кодексу України. З огляду на це, заслуговують на позитивну оцінку новели, передбачені у проєкті КПК України, які стосуються визначення тривалості допиту з диференціацією для повнолітніх та неповнолітніх, передбачення можливої перерви для відпочинку та припиняття їжі особою, яка допитується тощо.

Конкретизація здійснення судового контролю за додержаннями прав людини на стадії досудового слідства стане можливою з введенням спеціального суб'єкту – судового слідчого.

1. Мардох Дж. Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю. Доповідь по Україні. – К., "К.І.С.", 2010. – 108 с. 2. Звіт про стан судочинства в Україні у 2009 році // Державна судова адміністрація України,

2009. 3. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарань // <http://zakon.rada.gov.ua>. 4. Конституція України // Офіційний вісник України від 01.10.2010, № 72/1, стор. 15, ст. 2598. 5. Кримінальний кодекс України // Голос України від 19.06.2001, № 107. 6. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізму реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності, правову допомогу, захист) від 12.01.2005 // Урядовий кур'єр від 16.02.2005, № 29. 7. Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності" від 15.04.2008 // Відомості Верховної Ради України, 2008, № 24, ст. 236. 8. Закон України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості" від 5.11.2009 // Відомості Верховної Ради України, 2010, № 5, ст. 43. 9. План дій Ради Європи для України на 2008 – 2011 роки // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_929. 10. Інструкція про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання Служби безпеки України від 26.07.2008 // Офіційний вісник України, № 82, 2008. 11. Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження. – К., "К.І.С.", 2009. – 144 с. 12. Інформація наводиться за результатами стажування автора статті в США за програмою Конгресу США "Відкритий світ" 23.09.-03.10.2010 р.

Надійшла до редколегії 19.10.10

С. Марченко, канд. юрид. наук, доц.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Зроблено загальний аналіз розвитку законодавства України в сфері товарного сільськогосподарського виробництва, виділено головні етапи в його нормативно-правовому регулюванні та основні тенденції розвитку, виявлені недоліки та запропоновані можливі шляхи вдосконалення чинного законодавства з питань товарного сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: товарне сільськогосподарське виробництво, законодавство про товарне сільськогосподарське виробництво, сільськогосподарські товаровиробники, сільськогосподарська продукція, державна аграрна політика України.

Проведен общий анализ развития законодательства в сфере товарного сельскохозяйственного производства, определены основные этапы в его нормативно-правовом регулировании и основные тенденции, выявлены недостатки и предлагаются возможные пути совершенствования существующего законодательства по вопросам сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: товарное сельскохозяйственное производство, законодательство о товарном сельскохозяйственном производстве, сельскохозяйственные товаропроизводители, сельскохозяйственная продукция, государственная аграрная политика Украины.

General analysis of the Ukrainian legislation development in the trade agricultural production sphere has been made; the main stages of its legal regulation and substantial tendencies of its development have been determined; legislation defects have been detected and possible ways of the current trade agricultural production legislation improvement have been suggested.

Key words: trade agricultural production, trade agricultural production legislation, agricultural producers, agricultural products, Ukrainian state agricultural policy.

У забезпеченні ефективного розвитку сільського господарства в сучасних умовах реформування земельних та аграрних відносин, інтеграційних процесів важливу роль відіграє аграрне та пов'язані з ним інші галузі національного законодавства.

Окремі питання ефективності аграрного законодавства досліджували в своїх працях Носік В.В., Погрібний О.О., Семчик В.І., Статівка А.М., Титова Н.І., Уркевич В.Ю., Янчук В.З. та інші вчені. Між тим, законодавство України в сфері товарного сільськогосподарського виробництва предметом спеціального дослідження не було.

В зв'язку з цим, залишається актуальним аналіз розвитку законодавства України в сфері товарного сільськогосподарського виробництва, виділення головних етапів в його нормативно-правовому регулюванні та основних тенденцій розвитку, виявлення недоліків та визначення можливих шляхів вдосконалення чинного законодавства з питань товарного сільськогосподарського виробництва.

Із здобуттям Україною незалежності законодавство, що регулює відносини в сфері господарської діяльності в АПК, розвивається досить динамічно. Так, на законодавчому рівні закріплено пріоритетність розвитку сіль-

ського господарства, визначено правове становище сільськогосподарських товаровиробників – колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, особистих селянських господарств. Прийнято низку законодавчих актів, які регулюють порядок ведення сільськогосподарського виробництва в окремих галузях тваринництва (законодавство України "Про племінну справу в тваринництві", "Про бджільництво", "Про молоко і молочні продукти" тощо) та рослинництва (законодавство України "Про насіння і садивний матеріал", "Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру", "Про виноград та виноградарство" та ін.), виконання робіт та надання послуг в сфері сільського господарства (законодавство України "Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу", "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність", "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" та ін.).

Правові норми, що регулюють суспільні відносини в сфері товарного сільськогосподарського виробництва,

* В статті використано нормативно-правові акти з офіційного сайту Верховної Ради України (код доступу)

